

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2315-7724>*Чайка І. Ю., Запорізький національний університет*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7605-0114>*Цокур Є. Г., Запорізький національний університет*

ФЕНОМЕН ГІБРИДНОГО ГЕНОЦИДУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014-2022 рр.

Актуальним завданням сучасної політології є творення наукового дискурсу задля формування теоретичних засад обґрунтування дій російської держави і її інституцій як військових злочинів, найтяжчим з яких, безумовно, виступає геноцид. Зважаючи на гібридний характер російсько-української війни, агресор використовує всі переваги інформаційної, медіа війни, різноманітних ПСО, намагаючись максимально унеможливити кваліфікацію своїх дій саме в рамках злочину геноциду. Саме тому важливим є аналіз феномену гібридного геноциду, який є необхідним для опису того, яким чином конкретні акти геноциду можуть приховуватися або викривлено інтерпретуватися агресором, в тому числі і за рахунок інформаційно-психологічних спецоперацій, маніпуляцій суспільною свідомістю. Наукове обговорення феномену «гібридного геноциду», формування загальноприйнятої дефініції, може стати кроком на шляху до імплементації терміну до системи міжнародного права з метою визначення його співвідношення з поняттям «злочин геноциду», встановлення їхньої тотожності, і, відповідно, спрощення притягнення до відповідальності злочинців. Гібридний геноцид – це дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу, що здійснюється на тлі ідеологічних, інформаційно-психологічних, маніпулятивних заходів, спрямованих на заперечення суб'єктності зазначених груп (до та під час російсько-української війни здійснювалося ідеологічне обґрунтування, перш за все у російському суспільстві, відсутності державної та національної суб'єктності України). Конкретні прояви геноциду, спрямовані проти окремих представників цих груп, зокрема, їх вбивство, у випадку гібридного геноциду приховуються чи заперечуються. Гібридний характер геноциду шляхом вбивства українців проявляється через заперечення фактів таких вбивств, створення обґрунтування позасудових страт (звинувачення вбитих у підіривній, диверсійній діяльності, нападах на окупантів), заперечення умисного характеру масових вбивств шляхом ракетних та авіаударів, або твердження щодо їхньої спрямованості в місця дислокацій українських військових підрозділів. Наслідком таких дій окупаційної армії РФ стають також серйозні тілесні ушкодження, що завдаються українцям, страждає і ментальне здоров'я людей – все це також є проявом геноциду. Гібридний характер геноциду за ознакою «навмисне створення для певної групи таких життєвих умов, які спрямовані на її повне чи часткове фізичне винищення» проявляється зокрема, у запереченні агресором спрямованості таких дій проти цивільного населення. Гібридний геноцид, спрямований на запобігання дітонародження в середовищі групи, може проявлятися через використання сексуального насильства як зброї. Гібридного характеру може набувати і геноцид шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу: сам насильницький характер такої передачі заперечується; приховується чи умисно спотворюється інформація про стан здоров'я дитини, її сімейний статус; встановлення опіки чи усиновлення відбувається з порушеннями національного та міжнародного законодавства.

Ключові слова: гібридна війна, геноцид, гібридний геноцид, інформаційно-психологічна спецоперація, російсько-українська війна 2014-2022 р.

Осмилення передумов, факторів, подій і можливих наслідків російсько-української війни сьогодні є нагальним завданням для дослідників всіх царин наукового знання, політологи-науковці не є виключенням. Долаючи об'єктивні і суб'єктивні перешкоди на шляху формування гіпотез і побудови концепцій; прагнучи дотримуватися принципу об'єктивності, будучи суб'єктом подій, що розвиваються; намагаючись уникнути впливу «травми очевидця», дослідники формують сучасний

науковий дискурс, що має стати ґрунтом для формування післявоєнних проєктів відновлення України, створення нормативно-правових підстав відшкодування збитків, завданих громадянам нашої держави, інфраструктурі, підприємствам, організаціям України внаслідок російської військової агресії, визначити теоретичні засади обґрунтування дій російської держави і її інституцій як військових злочинів, найтяжчим з яких, безумовно, виступає геноцид.

Феномен геноциду не є породженням ХХ століття, хоча саме тоді термін «геноцид» був введений до наукового обігу і був широко досліджений, що безумовно сприяло достатньо швидкій його імплементації у систему міжнародного права, і формуванню відповідних правових норм, що визначили геноцид як тяжкий злочин. Жорстокі масові вбивства, насильницькі дії відносно груп людей, поєднаних за ознакою релігійної, етнічної, расової спільності, здійснювалися протягом всієї історії існування людства, проте усвідомлення специфіки саме таких масових злочинів, відбулося лише протягом останніх ста років. Родоначальником наукового аналізу геноциду і автором цього терміну є Рафал Лемкін, який досліджуючи автократії ХХ ст., у 1943 році публікує роботу «Правління держав «Осі» в окупованій Європі», один з розділів якої був названий «Геноцид». Лемкін створив термін «геноцид», поєднавши два корені – грецький «genos» (тобто плем'я або раса) та латинський «cide» (вбивство). Тут він вперше наводить визначення геноциду, зазначивши, що «це дії, спрямовані проти окремих осіб не через їхні індивідуальні якості, а через те, що вони належали до національних груп» [23, с. 120]. В роботі зазначено, що геноцид спрямований проти групи як цілого, а заходи, за допомогою яких він реалізується, спрямовані проти осіб, як членів цих груп [23, с. 148]. Р. Лемкін, аналізуючи декрети нацистських окупаційних адміністрацій, що діяли на території сімнадцяти окупованих держав, досліджує розгортання заходів здійснення геноциду відносно етнічних груп (євреїв, поляків, ромів), а також групи осіб з особливими потребами. Першим кроком знищення було присвоєння групі спеціального статусу, а також вимога до кожного її представника візуально себе ідентифікувати. На наступному етапі накладалася заборона на здійснення професійної діяльності, конфісковувалося майно, заборонялося вільне пересування, що врешті завершувалося ув'язненням представників зазначених груп у гетто, у яких штучним чином створювався дефіцит продовольства і інших ресурсів, потім відбувалося переміщення людей до концентраційних таборів, у яких їх фізично знищували.

Після завершення Другої Світової війни Р.Лемкін доклав всіх можливих зусиль задля формування правового концепту «злочин геноциду» й імплементації його у систему міжнародного права. 11 грудня 1946 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла резолюцію 96 (I) «Злочин геноциду». У ній стверджувалося, що геноцид є відмовою визнавати право на існування цілих людських груп, яка ображає совість людства, тягне за собою великі втрати для нього, оскільки внаслідок геноциду людство позбавляється культурних та інших цінностей знищуваних груп, а також суперечить моральному закону, духу та цілям Організації Об'єднаних Націй. Також зазначається, що покарання за злочин геноциду є питанням міжнародного значення. У зв'язку з цим Генеральна Асамблея стверджує, що з точки зору міжнародного права геноцид є злочином, за вчинення якого головні винуватці та співучасники підлягають покаранню незалежно від того, чи є вони приватними особами, державними посадовими особами, чи державними діячами, а також незалежно від того, на основі релігійних, расових, політичних чи інших ознак було вчинено злочин. Також згідно з цією резолюцією державам-членам ООН пропонувалось вжити необхідних законодавчих заходів з метою запобігти вчиненню геноциду та забезпечити покарання за цей злочин [8]. 9 грудня 1948 р. резолюцією ГА 260 (III) було прийнято Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. У подальшому визначення злочину геноциду було також закріплено в інших документах, наприклад у Статуті Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді та Римському статуті Міжнародного кримінального суду [9; 14].

Незважаючи на те, що Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього ратифікована на сьогоднішній день 150 державами світу, а норми щодо покарання злочину геноциду імплементовані до національних правових систем, процес доведення і покарання за цей злочин є достатньо складним. Перш за все це пов'язане з необхідністю відмежування злочину геноциду від воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Крім того суб'єкти, що здійснюють геноцид, на сучасному етапі намагаються максимально унеможливити кваліфікацію їхніх дій саме в рамках цього злочину. Яскравим прикладом цього є дії Російської Федерації протягом російсько-української війни 2014-2022 рр.

Усталеною думкою у сучасних дослідженнях є визначення цієї війни, як збройного конфлікту сучасного типу, що характеризується як гібридний.

Феномен гібридних конфліктів в останнє десятиліття досліджувався в роботах М. Айшервуда [22], Р. Аркоса [18], С. Бахмана та М. Джонс [19], Х. Сміт [18], Дж. Уізера [25], Ф. Хоффмана [21] та ін. Вітчизняний науковий дискурс з проблематики гібридної війни представлений роботами авторського колективу монографії «Світова гібридна війна: український фронт» [12], Ю. Даника [2], Т. Малярчук [2], Г. Почепцова [6], Г. Яворської [16] та ін. Термін «гібридна війна» наразі є скоріш конвенційним, оскільки не закріплений в жодних правових документах. Втім його значення для досліджень сучасних конфліктів є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє іноді ідентифікувати їх саме як воєнні конфлікти, визначити їхніх учасників, обґрунтувати їхні ролі і, в перспективі, покарати агресора. Не дивно, що концепція «гібридних загроз» (Hybrid Threats) увійшла в офіційні документи та стратегії безпеки багатьох держав, включаючи США і Велику Британію, про що зазначають Р. Аркос і Х. Сміт у статті «Цифровий зв'язок і гібридні загрози». А. Аббасі пише, що «підходи, які називаються гібридною, 4-м поколінням, 5-м поколінням, нетрадиційною, асиметричною та кібервійною, набувають популярності» [17]. Відмінність сучасних воєнних конфліктів від війн минулого, формування їхнього гібридного виміру вперше зазначив Ф. Хоффман у роботі «Конфлікт у XXI столітті: світанок гібридних війн», стверджуючи, що «те, що раніше можна було розкласти по полицях – це тероризм, а це звичайна війна, це кримінал, а це партизанська війна, – сьогодні змішалось... Цей конструкт найчастіше називають «гібридною війною», у якій противники використовують різне, найчастіше унікальне поєднання гібридних загроз і тактик, націлених на вразливості держави... Гібридна війна – це набагато більше, ніж просто конфлікт між державами або іншими збройними групами. Це використання різних гібридних форм конфлікту» [21, с. 10]. Розвиток концепції гібридної війни проявився у акценті не лише на способах здійснення воєнних дій, але й у аналізі її суб'єктів. Зокрема, М. Айшервуд в роботі «Повітряна міць для гібридної війни» пише, що ця війна стирає розбіжності між суто конвенційною та типовою нерегулярною війною, зазначивши, що «гібридний противник» може розчинятися серед цивільного населення, діяти з позицій «електронних схованок» у глобальному телекомунікаційному просторі» [22, с. 24]. Г. Яворська, своєю чергою, доходить висновку, що «гібридний конфлікт не обмежується медійною сферою, а виходить за її межі. Крім паперових, електронних та інтернет-медіа він охоплює широкий спектр соціальної комунікації, починаючи від приватних розмов на теми тих або інших різновидів протистояння і закінчуючи перемовинами дипломатів, які намагаються віднайти дипломатичне розв'язання конфлікту» [16, с. 44].

Д. Євстаф'єв та А. Манойло зазначають надзвичайно важливі хронотопічні характеристики гібридних війн, що визначають їхню внутрішню суперечливість: вони одночасно територіально локалізовані і територіально необмежені, а головне – можуть легко доповнюватися іншими інструментами впливу, спрямованими на підрив внутрішньої стійкості соціально-політичної системи країни [24, с. 30]. «Поza системою інформаційних маніпуляцій та інформаційного впливу на потенційного противника реалізація потенціалу гібридних війн неможлива. Гібридні війни можуть здійснюватися при мінімізації прямого силового впливу, але не можуть здійснюватися без інформаційного впливу» [24, с. 32].

Таким чином, гібридні війни, і російсько-українська війна 2014-2022 рр. в тому числі, є, по-перше, процесом з фрагментованим хронотопом (1) наразі, воєнні дії, в тому числі гібридні (наприклад, пошкодження ниток Північного потоку), відбуваються на теренах України, РФ, Європейського Союзу, 2) інформаційно-психологічні операції всіх учасників війни спрямовані на всіх представників світової спільноти, 3) ресурсна війна (зернова, газова війна) проводиться РФ проти держав майже на всіх континентах. Щодо часового виміру: незважаючи, на те, що війна розпочалася вісім років тому суб'єктивне сприйняття тривалості війни у багатьох її суб'єктів обмежується вісьмома місяцями). По-друге, складним завданням є визначення учасників воєнних дій, оскільки стирається межа між комбатантами та некомбатантами (останні можуть не воювати із зброєю в руках, проте бути організаторами чи активними учасниками інформаційно-психологічних спецоперацій), крім того підсилюється роль мережевої самоорганізації учасників війни (наприклад, диверсії, що реалізують особи, які не мають організаційних чи комунікаційних зв'язків зі стороною, на користь якої вони фактично діють, виходячи виключно з особистих етичних міркувань). По-третє, провідним фактором перемоги у війні такого типу стають суспільні настрої. Формування позитивного відношення і орієнтації на довготривалу підтримку боротьби українського народу у суспільній свідомості світової спільноти, віра у перемогу переважної частини українського соціуму, усвідомлення агресивного загарбницького характеру «спеціальної воєнної операції» в російському суспільстві може справити суттєвий вплив на перебіг воєнних дій на полі бою.

Разом з тим, перебіг війни у гібридній формі дозволяє агресору, який використовує всі переваги інформаційної, медіа війни, різноманітних ПІСО, приховувати здійснювані воєнні злочини, зокрема, і найсерйозніший з них – злочин геноциду. Метою цієї роботи є обґрунтування концепту «гібридний геноцид» і аналіз проявів цього феномену в умовах російсько-української війни 2014-2022 рр.

На нашу думку, обґрунтування концепту «гібридний геноцид» є необхідним для опису того, яким чином конкретні акти геноциду можуть приховуватися або викривлено інтерпретуватися агресором, в тому числі і за рахунок інформаційно-психологічних спецоперацій, маніпуляцій суспільною свідомістю. Це, в свою чергу, може призвести до унеможливлення доведення в міжнародних судових структурах злочину геноциду і, відповідно, сприятиме уникненню відповідальності організаторами і особами, що безпосередньо здійснювали акти геноциду. Наукове обговорення феномену «гібридного геноциду», формування загальноприйнятої дефініції, може стати кроком на шляху до імплементації терміну до системи міжнародного права з метою визначення його співвідношення з поняттям «злочин геноциду», встановлення їхньої тотожності, і, відповідно, спрощення притягнення до відповідальності злочинців.

Поняття «гібридний геноцид» наразі у науковій літературі не використовується. Втім існують дослідження геноциду в контексті проблеми гібридної війни. Зокрема, геноцид як інструмент гібридної війни вивчає М. Коропатник, доходючи висновку, що історичні факти наочно демонструють спадкоємність у здійсненні імперської політики геноциду правлячими колами Радянського Союзу і Російської Федерації методами «гібридної війни» [4, с. 239].

Однак, починаючи з 2015 р. термін «гібридний геноцид» використовується у публіцистичних творах А. Муджабаєва. У липні 2015 р. він зазначив, що Україна має постійно на всіх рівнях говорити про гуманітарну проблему кримських татар у Криму, тому що там зараз відбувається справжній неоголошений гібридний геноцид. «Цей геноцид не супроводжується масовими розстрілами, але супроводжується примусом людей до депортації, порушенням їхніх ключових прав і повним безправ'ям перед державною машиною» [1].

А. Муджабаєв також використовує цей термін у нарисі про Голодомор. «Голодомор – це не просто геноцид. Це геноцид гібридний. Геноцид, який не тільки цілеспрямовано провели, але цілеспрямовано приховали. Потім його висміяли, намагались звести до випадковостей. Збігу обставин. Спеціально. Це було умисне інсценування. Як брехня про зелених чоловічків у Криму, як ніби то «референдум». Маскування злочину. Класика» [5].

Згодом, виконавчий директор ГО «Центр Громадянських Свобод» О. Романцова також зазначила, що «РФ зробила все, щоб викривити образ кримських татар. Наразі вона здійснює один з прикладів гібридного геноциду проти кримських татар» [11].

Спробуємо, спираючись на визначення геноциду у ст. 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., проаналізувати, яким чином РФ реалізує гібридний геноцид українських громадян під час російсько-української війни. Отже, геноцидом є наступні дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

- вбивство членів такої групи;
- завдання серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи;
- навмисне створення для певної групи таких життєвих умов, які спрямовані на її повне чи часткове фізичне винищення;
- заходи, спрямовані на запобігання дітонародження в середовищі такої групи;
- насильницька передача дітей з однієї групи в іншу.

Саме визначення геноциду містить перш за все акцент на об'єкті геноциду, який являє собою певну групу, що виокремлена від інших груп, створених за аналогічними ознаками, і визнана іншими аналогічними суб'єктами. Народ України як міжнародно визнаної держави постає сьогодні як поліетнічна спільнота, що може бути охарактеризована як політична нація, об'єднана громадянськими цінностями, спільністю історичного минулого, єдністю культури, прагненням використовувати державну мову, як засіб національної та громадянської самоідентифікації.

Власне, підготовка до акту російської агресії та геноциду в Україні розпочалася з ідеологічного обґрунтування, перш за все у російському суспільстві, відсутності державної та національної суб'єктності України. Тривале поширення цих наративів набуло своєї кульмінації за півроку до початку військової агресії РФ, коли 12 липня 2021 р. за авторством В. Путіна на його офіційному сайті було опубліковано статтю «Про історичну єдність росіян і українців». Автор статті повторює ідею, що домінувала у радянській історичній науці, щодо того, що українці й росіяни з часів Давньої

Русі є одним народом, який мешкав у державі, утвореній і керованій скандинавською династією Рюриків і її нащадками, а також мав спільну мову. Продовжуючи досить вільно поводитися з історичними фактами, російський диктатор стверджує, що «об'єктивні факти говорять про те, що в Російській імперії йшов активний процес розвитку малоросійської культурної ідентичності в межах великої російської нації, яка поєднувала великоросів, малоросів і білорусів», абсолютно ігноруючи тривалу традицію української державності, яка саме в рамках Російської імперії знищувалась, рівно як і ідентичність культурна, яка розвивалася не завдяки, а всупереч державній політиці царської Росії. Обмежена політична суб'єктність України пов'язується Путіним з радянським етапом в історії нашої держави: «Саме радянська національна політика – замість великої російської нації, триєдиного народу, що складається з великоросів, малоросів і білорусів – закріпила на державному рівні положення про три окремих слов'янські народи: російський, український і білоруський», що стає для нього підставою піддати сумніву суверенність України, її повноцінний державний статус. В. Ткаченко пише з приводу путінського творіння: «У цьому опусі озвучено нову геополітичну концепцію стосовно України – уже не «обмеженого суверенітету», а відмова Україні в праві на державність, суверенітет, а також пред'явлення сусіду територіальних претензій. У більш широкому контексті це послання Путіна адресоване усім суміжним державам, і тим самим відкидається уся правова база відносин із цими державами» [15, с.4]. Використовуючи доволі недолугі маніпулятивні технології, Путін вже під час війни, проголошуючи промову до дня народної єдності Росії 4 листопада 2022 р., продовжує просувати свій наратив про відсутність суверенітету Української держави, який нібито поділяють країни-сусіди, згадавши, зокрема, Польщу, Румунію та Угорщину. Звичайно, це викликало жорстку реакцію з боку зовнішньополітичних відомств цих держав, які заперечили територіальні претензії до України, ще раз зазначивши підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, крім того Польща та Румунія висловили різкий осуд російської агресії.

Отже, хоча для переважної більшості світової спільноти акт російської агресії, а отже, й прояви геноциду спрямовані проти української нації, для російської суспільної свідомості, що протягом десятиліть є об'єктом безперервних маніпуляцій, цей факт є далеко не очевидним. На думку російського обивателя, Росія здійснює спеціальну військову операцію проти «нацистів, фашистів, бандерівців». Відсутність же усвідомлення провини, в тому числі і колективної, і покаяння може мати доволі небезпечні наслідки, в тому числі і у вигляді реваншизму.

РФ заперечує умисне вбивства українців, що є цивільними особами, навіть коли об'єктами ракетних атак стають житлові квартали. Найчастіше російська пропаганда просто ігнорує ці факти, а у випадках, що набувають широкого розголосу, стверджують, як правило, що в цих житлових приміщеннях квартирують військові або у дворах розташовуються вогневі точки. Поширеними є спроби приховати масові жертви серед цивільного населення на окупованих територіях, випадки катувань, знущань, що здійснюються з метою залякування населення і в багатьох випадках завершуються смертю. Лише у квітні 2022 р. представники міжнародного правозахисного руху Amnesty International, протягом дванадцяти днів досліджуючи вбивства у Бучі, Новому Короді, Андріївці, Здвизівці, Ворзелі, Макарові та Дмитрівці Київської області, зібрали свідчення 45 людей, які були свідками або з перших вуст дізналися про вбивство своїх родичів чи сусідів російськими окупантами. Загалом у цей період Amnesty International задокументувала 22 випадки позасудових страт. А. Калламар, генеральна секретарка Amnesty International заявила: «Ми познайомилися з людьми, родичі й близькі яких загинули під час жаклихих нападів і життя яких назавжди змінилося через російське вторгнення. Ми підтримуємо їхні вимоги щодо справедливості і закликаємо українську владу, Міжнародний кримінальний суд та інших суб'єктів забезпечити збереження доказів, які в майбутньому допоможуть притягнути російських військових до відповідальності за воєнні злочини. Надзвичайно важливо, щоб усіх винних, включно з командуванням, було притягнуто до відповідальності» [10].

Таким чином, гібридний характер геноциду шляхом вбивства українців проявляється шляхом заперечення фактів таких вбивств, створення обґрунтування позасудових страт (звинувачення вбитих у підривної, диверсійної діяльності, нападах на окупантів), заперечення умисного характеру масових вбивств шляхом ракетних та авіаударів, або твердження щодо їхньої спрямованості в місця дислокацій українських військових підрозділів.

Наслідком таких дій окупаційної армії РФ стають також серйозні тілесні ушкодження, що завдаються українцям. Страждає і ментальне здоров'я людей: загострюються психічні хвороби, зростають прояви тривожності, панічні атаки, з'являються страхи у дітей. У жовтні 2022 р.

Міністерство охорони здоров'я повідомило про результати дослідження «Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни» [7]. Було зазначено, що за час війни до психологів та психіатрів звернулося 650 тис пацієнтів. При цьому, згідно з даними опитування, близько 71% громадян відчували останнім часом стрес або сильну нервозність, половина опитаних відчувають тривожність і напругу. Також, за даними МОЗ, у 20-30% осіб, які пережили травматичні події, може розвинути посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Гібридний характер геноциду за ознакою «навмисне створення для певної групи таких життєвих умов, які спрямовані на її повне чи часткове фізичне винищення» проявляється зокрема, у діях агресора, спрямованих проти об'єктів критичної інфраструктури України. Яскравим прикладом цього є проблема централізованого водопостачання м. Миколаєва, що розпочалася півроку тому. Водогін, яким питна вода постачається до Миколаєва, прокладений з Херсона. У квітні 2022 р. він був пошкоджений внаслідок російських обстрілів, відновлювальні роботи провести виявилось неможливим, оскільки цей район знаходився під контролем окупантів. Завдяки розслідуванню ВВС було встановлено навмисний характер пошкодження [26]. Протягом жовтня-листопада 2022 р. відбулося принаймні п'ять масованих ракетних атак на об'єкти української енергосистеми, що спричинили перманентну кризу у енергосекторі північних, північно-західних, західних областей України. Відсутність електропостачання не лише знижує якість життя, але й створює ризик поширення хвороб, в тому числі інфекційних, внаслідок неможливості безпечного зберігання продуктів, скорочення доступу до централізованого водопостачання, яке також залежить від безперервного електропостачання. Руйнувань зазнають об'єкти теплоенергетики, що унеможливує забезпечення централізованого тепlopостачання у зимовий період. РФ ж заперечує ці свої, очевидні будь-кому цілі, стверджуючи, що під атаку попадають об'єкти військового управління і зв'язку, а також те, що удари держави-терориста по цивільній інфраструктурі України «знижують військовий потенціал України» (зокрема, про це заявив С.Шойгу, додавши, що «Росія вживає вичерпних заходів щодо недопущення загибелі українських громадян»).

Гібридний геноцид РФ українського народу шляхом здійснення «заходів, спрямованих на запобігання дітонародження» здійснюється через сексуальне насильство. Дії російських окупантів проти статевої недоторканості пов'язані, на думку експертів, не лише з розбещеністю, різноманітними збоченнями гвалтівників, їхніми соціопатичними чи психопатичними рисами. За словами спеціальної представниці Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства у конфліктах П. Паттен, в Україні прослідковуються всі ознаки того, що Росія користується сексуальним насильством як зброєю [3]. У відповідності до свідчень жінок-жертв згвалтувань у Бучі, злочинці говорили їм: «Ми зробимо таким чином, щоб ви жодного разу не захотіли більше підпустити до себе чоловіків, щоб потім у вас діти ніколи не народжувались»[13].

Гібридного характеру набуває і геноцид, шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу. З одного боку, Росія не приховує факти депортації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Згідно з розслідуванням Associated Press тисячі дітей були знайдені у підвалах зруйнованих війною міст, таких як Маріуполь, та у сиротинцях на території Донбасу, контрольованої проросійськими сепаратистами. Серед цих дітей були ті, чий батьки загинули під час російських обстрілів, а також, так звані «державні діти», які виховувалися у спеціалізованих закладах або прийомних сім'ях. У Росії стверджують, що ці діти не мають батьків чи опікунів, або з ними неможливо зв'язатися. Але журналісти Associated Press з'ясували, що чиновники депортували українських дітей до Росії та на контрольовані Росією території без їхньої згоди, брехали їм, що вони не потрібні батькам, використовували їх для пропаганди та віддали їх у російські сім'ї, а також надали російське громадянство. Російське законодавство забороняє усиновлення дітей-іноземців. Але у травні 2022 р. Путін підписав наказ, який спрощує росіянам процедури усиновлення неповнолітніх українців, позбавлених батьківського піклування, та надання їм російського громадянства, а також ускладнює для України та вцілілих родичів дітей процес їх повернення.

Окрім того, Росія підготувала список російських сімей для українських дітей і здійснює виплати за кожну дитину, яка отримує громадянство (причому більше 1000 доларів за дитину з інвалідністю). У Росії також організували табори для українських дітей-сиріт, проводять заняття з «патріотичного виховання» та створили гарячу лінію для об'єднання російських сімей із дітьми Донбасу. Ситуація ускладнюється тим, що багато вихованців дитячих будинків в Україні не є сиротами. До початку війни уряд України попередив ООН, що більшість цих дітей «не є сиротами, не мають серйозних хвороб та перебувають у закладі, тому що їхні родини у складних життєвих обставинах». Точну кількість депортованих до Росії українських дітей визначити неможливо. За словами українських

чиновників, їх приблизно 8 тисяч. Діти з Маріуполя не перші, яких Росія викрала з України. 2014 р., після анексії Росією Кримського півострова, понад 80 дітей із Луганська зупинили на блокпостах і викрали. Україна подала до суду, і Європейський суд з прав людини визнав, що дітей вивезли до Росії «без медичного супроводу та необхідних документів». Дітей повернули до України до остаточного рішення суду. Правозахисниця К. Рашевська розповідає, що їй відомо про 30 дітей із Криму, яких усиновили росіяни за програмою «Потяг надії». За її словами, наразі деякі з цих дітей можуть бути російськими солдатами. [20]. З іншого боку, розголосу набули факти «гібридної депортації» дітей, причому дітей, що мають батьків. За інформацією мера Мелітополя І. Федорова росіяни не повернули назад до батьків дітей, яких вивезли з захопленого Енергодару у «літні табори» в Росії та окупованому Криму. Спочатку гауляйтери окупованої частини Запорізької області анонсували відправку дітей на «відпочинок» та «навчання». Тепер, коли діти перебувають в Краснодарському краї, надсилають батькам повідомлення, що їхні діти затримуються на невизначений термін. 20 жовтня 2022 р. голова Харківської обласної військової адміністрації О. Синегубов повідомив, що дітей з Куп'янського, Вовчанського, Липецького напрямку вивозили до РФ під приводом оздоровлення до таборів, після того зв'язок втрачався, люди залишалися в заручниках, не маючи контакту, можливості повернення дітей.

Отже, загарбницька війна РФ проти України на сучасному етапі супроводжується військовими злочинами і злочинами проти людства, які мають ознаки геноциду. Українсько-російська війна 2014-2022 рр. перебігає у гібридній формі, і може бути охарактеризована, по-перше, як процес з фрагментованим хронотопом (1) наразі, воєнні дії, в тому числі гібридні (наприклад, пошкодження ниток Північного потоку), відбуваються на теренах України, РФ, Європейського Союзу, 2) інформаційно-психологічні операції всіх учасників війни спрямовані на всіх представників світової спільноти, 3) ресурсна війна (зернова, газова війна) проводиться РФ проти держав майже на всіх континентах. Щодо часового виміру: незважаючи на те, що війна розпочалася вісім років тому суб'єктивно сприйняття тривалості війни у багатьох її суб'єктів обмежується вісьмома місяцями). По-друге, складним завданням є визначення учасників воєнних дій, оскільки стирається межа між комбатантами та некомбатантами (останні можуть не воювати із зброєю в руках, проте бути організаторами чи активними учасниками інформаційно-психологічних спецоперацій), крім того підсилюється роль мережевої самоорганізації учасників війни (наприклад, диверсії, що реалізують особи, які не мають організаційних чи комунікаційних зв'язків зі стороною, на користь якої вони фактично діють, виходячи виключно з особистих етичних міркувань). По-третє, провідним фактором перемоги у війні такого типу стають суспільні настрої. Зважаючи на гібридний характер російсько-української війни, агресор використовує всі переваги інформаційної, медіа війни, різноманітних ПІСО, намагаючись максимально унеможливити кваліфікацію своїх дій саме в рамках злочин геноциду, який за визначенням ООН є відмовою визнавати право на існування цілих людських груп, яка ображає совість людства, тягне за собою великі втрати для нього, оскільки внаслідок геноциду людство позбавляється культурних та інших цінностей знищуваних груп. Саме тому важливим є обґрунтування концепту «гібридного геноциду», який є необхідним для опису того, яким чином конкретні акти геноциду можуть приховуватися або викривлено інтерпретуватися агресором, в тому числі і за рахунок інформаційно-психологічних спецоперацій, маніпуляцій суспільною свідомістю. Наукове обговорення феномену «гібридного геноциду», формування загальноприйнятої дефініції, може стати кроком на шляху до імплементації терміну до системи міжнародного права з метою визначення його співвідношення з поняттям «злочин геноциду», встановлення їхньої тотожності, і, відповідно, спрощення притягнення до відповідальності злочинців. Отже, спираючись на визначення геноциду у ст. 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., і аналізуючи, процес здійснення РФ геноциду українських громадян під час російсько-української війни, можна визначити гібридний геноцид наступним чином. Гібридний геноцид – це дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу, що здійснюється на тлі ідеологічних, інформаційно-психологічних, маніпулятивних заходів, спрямованих на заперечення суб'єктності зазначених груп (до та під час російсько-української війни здійснювалося ідеологічне обґрунтування, перш за все у російському суспільстві, відсутності державної та національної суб'єктності України). Конкретні прояви геноциду, спрямовані проти окремих представників цих груп, зокрема, їх вбивство, у випадку гібридного геноциду приховуються чи заперечуються. Гібридний характер геноциду шляхом вбивства українців проявляється через заперечення фактів таких вбивств, створення обґрунтування позасудових страт (звинувачення вбитих у підіривній, диверсійній діяльності, нападах на окупантів), заперечення умисного характеру масових

вбивств шляхом ракетних та авіаударів, або твердження щодо їхньої спрямованості в місця дислокацій українських військових підрозділів. Наслідком таких дій окупаційної армії РФ стають також серйозні тілесні ушкодження, що завдаються українцям, страждає і ментальне здоров'я людей: загострюються психічні хвороби, зростають прояви тривожності, панічні атаки, з'являються страхи у дітей – все це також є проявом геноциду. Гібридний характер геноциду за ознакою «навмисне створення для певної групи таких життєвих умов, які спрямовані на її повне чи часткове фізичне винищення» проявляється зокрема, у запереченні агресором спрямованості таких дій проти цивільного населення. Зокрема, здійснюючи ракетні удари проти об'єктів критичної інфраструктури України РФ заперечує їхню очевидну мету, стверджуючи, що під атаку попадають об'єкти військового управління і зв'язку, а також те, що удари держави-терориста по цивільній інфраструктурі України «знижують військовий потенціал України». Гібридний геноцид, спрямований на запобігання дітонародження в середовищі групи, може проявлятися через використання сексуального насильства як зброї. Гібридного характеру може набувати і геноцид шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу: сам насильницький характер такої передачі заперечується; приховується чи умисно спотворюється інформація про стан здоров'я дитини, її сімейний статус; встановлення опіки чи усиновлення відбувається з порушеннями національного та міжнародного законодавства.

Бібліографічний список:

1. В Криму происходит гибридный геноцид.
URL: <https://web.archive.org/web/20200129075319/https://www.radiosvoboda.org/a/news/27149026.html>.
(дата звернення: 01.11.2022).
2. Даник Ю., Малярчук Т., Бриггс Ч. Гибридная война: хай тек, информационные и кибер конфликты. *Connections: The Quarterly Journal*. 2017. № 2. С. 5-27.
3. Згвалтування є частиною воєнної стратегії Росії в Україні – спецпредставниця Генсека ООН.
URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/zgvaltuvannia-ie-chastynoiu-voiennoi-stratehii-rosii-v-ukraini-spetspredstavnytsia-henseka-oon/> (дата звернення: 01.11.2022).
4. Коропатник М. Геноцид як інструмент «гібридної війни» Росії проти України: від радянських часів до сьогодення. Спроба історичного аналізу. *Сіверянський літопис*. 2017. №1-2 С. 228-242.
5. Муждабаев А. Голодомор – это не просто геноцид. URL: <https://gordonua.com/news/politics/muzhdabaev-golodomor-eto-ne-prosto-genocid-eto-genocid-gibridnyu-531079.html>. (дата звернення: 01.11.2022).
6. Почепцов Г. Г. 3 історії поняття гібридної війни в США і Росії.
URL: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/z_istorii-ponyattya-gibridnoi-viyni-v-ssha-i-rosii/
(дата звернення: 01.11.2022).
7. Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги під час війни.
URL: https://gradus.app/documents/308/Gradus_Research___Mental_Health_Report_short_version.pdf?fbclid=IwAR2M1mpt0U8Hpf55wvHx_IfaVV5oTvlZ3x9kJ2O447sY-l8hqo5jiXSg6gc. (дата звернення: 01.11.2022).
8. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 96 (I) «Злочин геноциду», прийнята 11.12.1946. URL : <https://documents.un.org/prod/ods.nsf/home.xsp>. (дата звернення: 01.11.2022)
9. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
(дата звернення: 01.11.2022).
10. Російські військові повинні постати перед судом за воєнні злочини в Київській області – нове розслідування Amnesty International. URL : <https://www.amnesty.org.ua/hes-not-coming-back-briefing/>
(дата звернення: 01.11.2022).
11. Россия осуществляет геноцид крымских татар. URL : <https://ccl.org.ua/ru/news/rossyya-osuschestvlyayet-hybridnyij-henotsyd-protiv-kryimskiyh-tatar-romantsova/>(дата звернення: 01.11.2022).
12. *Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна*. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
13. Собора І. «Щоб не хотілося народжувати українців»: окупанти масово гвалтували жінок у Бучі.
URL: <https://war.segodnya.ua/ua/war/vtorzhenie/chtoby-ne-hotelos-rozhat-ukraincev-okkupanty-massovo-nasilovali-zhenshin-v-buche-denisova-1614496.html>. (дата звернення: 01.11.2022).
14. Статут Міжнародного трибуналу по Руанді. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d65.
(дата звернення: 01.11.2022).
15. Ткаченко В. Російський замах на суб'єктність України. *Освіта і суспільство*. 2022. №1-2. С. 4.
16. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Strategic priorities*. 2016. № 4. С. 41-48.
17. Abbasi A. Hybrid War Threats and Essence of Perception Management. *IPRI Journal*. 2020. №2. Р. 1-24.
18. Arcos R., Smith H. Digital communication and hybrid threats. *Icono 14*. 2021. Volume 19. № 1. Р. 1-14.
19. Bachmann S., Jones M. Syria – A Hybrid War Case Study. *Journal of Military and Strategic Studies*. 2021. №1. Р. 33-55.
20. El Deeb S., Shvets A., Tilna E. How Moscow grabs Ukrainian kids and makes them Russians.
URL: <https://apnews.com/article/ukrainian-children-russia-7493cb22c9086c6293c1ac7986d85ef6>.
(accessed : 01.11.2022).

21. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
22. Isherwood M. W. Airpower for Hybrid Warfare. Arlington : Mitchell Institute Press, 2009. 36 p.
23. Mennecke M. The Crime of Genocide and International Law. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*. 2009. №4. P. 146-161.
24. Manoilo, A., Yevstafiev D. Information Wars and Psychological Operations as the Basis for New Generation Hybrid Wars. *Istoriya*. 2021. №6. P. 24-32. URL: <https://history.jes.su/s207987840016037-9-1/> (accessed: 01.11.2022).
25. Wither J. K. Making Sense of Hybrid Warfare. *Connections: The Quarterly Journal*. 2016. №2. P. 73-87.
26. Zhuhan V., Ibrahim N. Russia accused of sabotaging Ukraine water pipe to Mykolaiv. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63383605> (accessed: 01.11.2022).

References:

1. V Krymu proiskhodit gibridnyj genocid. URL: <https://web.archive.org/web/20200129075319/https://www.radiosvoboda.org/a/news/27149026.html>. (accessed: 01.11.2022).
2. Danik Yu., Malyarchuk T., Briggs Ch. Gibridnaya vojna: haj tek, informacionnye i kiber konflikty. *Connections: The Quarterly Journal*. 2017. № 2. S. 5-27.
3. Zgvaltuvannia ye chastynoiu voiennoi stratehii Rosii v Ukraini – spetspredstavnytsia Henseka OON. URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/zgvaltuvannia-ie-chastynoiu-voiennoi-stratehii-rosii-v-ukraini-spetspredstavnytsia-henseka-oon/>(accessed: 01.11.2022).
4. Koropatnyk M. Henotsyd yak instrument «hibrydnoi viiny» Rosii proty Ukrainy: vid radianskykh chasiv do sohodennia. Sproba istorychnoho analizu. *Siverianskyi litopys*. 2017. №1-2 S. 228-242.
5. Muzhdabaev A. Golodomor – eto ne prosto genocid. URL: <https://gordonua.com/news/politics/muzhdabaev-golodomor-eto-ne-prosto-genocid-eto-genocid-gibridnyy-531079.html>. (accessed: 01.11.2022).
6. Pocheptsov H. H. Z istorii poniattia hibrydnoi viiny v SShA i Rosii. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/z_istorii_ponyattya_gibridnoi_viiny_v_ssh_a_i_rosii/ (accessed: 01.11.2022).
7. Psykhichne zdorovia ta stavlennia ukrainsiv do psykolohichnoi dopomohy pid chas viiny. URL: https://gradus.app/documents/308/Gradus_Research___Mental_Health_Report_short_version.pdf?fbclid=IwAR2M1mpt0U8Hpf55wvHx_IfaVV5oTvlZ3x9kJ2O447sY-l8hqo5jiXSg6gc. (accessed: 01.11.2022).
8. Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei Orhanizatsii Obiednanykh Natsii 96 (I) «Zlochyn henotsydu», pryiniata 11.12.1946. URL : <https://documents.un.org/prod/ods.nsf/home.xsp>. (accessed: 01.11.2022).
9. Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588. (accessed: 01.11.2022).
10. Rosiiski viiskovi povynni postaty pered sudom za voienni zlochyny v Kyivskii oblasti – nove rozsliduvannia Amnesty International. URL : <https://www.amnesty.org.ua/hes-not-coming-back-briefing/> (accessed: 01.11.2022).
11. Rossiya osushchestvlyaet genocid krymskikh tatar. URL : <https://ccl.org.ua/ru/news/rossyya-osushchestvlyaet-hibrydnyij-henotsyd-protyv-krymskykh-tatar-romantsova/> (accessed: 01.11.2022).
12. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front / za zah. red. V. P. Horbulina. Київ : NISD, 2017. 496 s.
13. Sobora I. «Shchob ne khotilosia narodzhuvaty ukrainsiv»: okupanty masovo gvaltuvaly zhinok u Buchi. URL: <https://war.segodaya.ua/ua/war/vtorzhenie/chtoby-ne-hotelos-rozhat-ukraincev-okkupanty-massovo-nasilovali-zhenshchin-v-buche-denisova-1614496.html>. (accessed: 01.11.2022).
14. Statut Mizhnarodnoho trybunalu po Ruandi. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d65. (accessed: 01.11.2022).
15. Tkachenko V. Rosiiskyi zamakh na subiektivist Ukrainy. *Osvita i suspilstvo*. 2022. №1-2. S. 4.
16. Yavorska H.M. Hibrydna viina yak diskursyvnyi konstrukt. *Strategic priorities*. 2016. № 4. S. 41-48.
17. Abbasi A. Hybrid War Threats and Essence of Perception Management. *IPRI Journal*. 2020. №2. P. 1-24.
18. Arcos R., Smith H. Digital communication and hybrid threats. *Icono 14*. 2021. Volume 19. № 1. P. 1-14.
19. Bachmann S., Jones M. Syria – A Hybrid War Case Study. *Journal of Military and Strategic Studies*. 2021. №1. P. 33-55.
20. El Deeb S., Shvets A., Tilna E. How Moscow grabs Ukrainian kids and makes them Russians. URL : <https://apnews.com/article/ukrainian-children-russia-7493cb22c9086c6293c1ac7986d85ef6>. (accessed: 01.11.2022).
21. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
22. Isherwood M. W. Airpower for Hybrid Warfare. Arlington : Mitchell Institute Press, 2009. 36 p.
23. Mennecke M. The Crime of Genocide and International Law. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*. 2009. №4. P. 146-161.
24. Manoilo, A., Yevstafiev D. Information Wars and Psychological Operations as the Basis for New Generation Hybrid Wars. *Istoriya*. 2021. №6. P. 24-32. URL: <https://history.jes.su/s207987840016037-9-1/> (accessed: 01.11.2022).
25. Wither J. K. Making Sense of Hybrid Warfare. *Connections: The Quarterly Journal*. 2016. №2. P. 73-87.

26. Zhuhan V., Ibrahim N. Russia accused of sabotaging Ukraine water pipe to Mykolaiv. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63383605> (accessed: 01.11.2022).

Chaika I. Yu., Tsokur Ye. G. The phenomenon of hybrid genocide in the conditions of Russian-Ukrainian war of 2014-2022

The modern political science has an actual task to ground Russian state's and its institutes actions as war crimes. A genocide is the most serious from them. Russian-Ukrainian war is hybrid war. An aggressor uses the instruments of informative, media wars, information psychological special operation, in order to avoid qualification of its actions as crime of genocide. For this reason, an analysis of the phenomenon of hybrid genocide is important. The scientific discussion of the phenomenon of «hybrid genocide», its generally accepted definition's forming can become a step on a way to implementation of this term to the system of international law. The determination of this term's correlation with a concept «crime of genocide», establishment of their equality, and, accordingly, simplification of criminals' bringing in to responsibility is necessary. A hybrid genocide is acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, that carries out on a background of the ideological, information psychological, manipulation activities, which are aimed to the denial of subjectivity of certain groups. In case of hybrid genocide certain manifestations of genocide, which are directed against the separate representatives of these groups, in particular, their murder, hide or denied. Hybrid character of genocide by murder of Ukrainians manifest itself through the denial of such murders facts, creation of ground of the extra-judicial executing (victims are accused of subversive, diversionary activity, attacking the invaders). Intentional character of mass murders by missile blows and airstrikes also denies. Hybrid character of genocide by «deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part» manifest itself in the denial of aggressive actions against civilians. The hybrid genocide sent to prevention of births within the group can manifest through the using of sexual violence as a weapon. Hybrid character can acquire genocide by the forcibly transferring children of the group to another group. Violent character of this process is denied. Children health information, their family status are hidden or distorted intentionally. Guardianship or adoption takes place with violations of national and international legislation.

Keywords: *hybrid war, genocide, hybrid genocide, information psychological special operation, Russian-Ukrainian war in 2014-2022.*